

Рябчун Г.Ю.,
*аспірант кафедри інноваційних
та інформаційних технологій в освіті
ВДПУ імені Михайла Коцюбинського;*
Фрицюк В.А.,
*професор кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту
ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*

ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВИХ ІГОР ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У час високого технічного розвитку та активного запровадження нових технологій, вивчення іноземних мов набуває великого значення. У методиці викладання іноземних мов існують різні способи оптимізації навчальної діяльності, серед яких ігри займають важливе місце. Вони регулярно обговорюються в методичній літературі, оскільки привертають увагу викладачів завдяки своїй розважальності, навчальному ефекту, можливості емоційної розрядки, мотивації учнів, а також використовуються для тренування та контролю знань і навичок.

Як влучно зазначає Богуш (Богуш, 2002, с.39), комунікативний підхід до навчання іноземним мовам є сьогодні методичним стандартом. Реалізація комунікативного підходу у навчальному процесі з іноземної мови означає, що формування іншомовних мовленнєвих навичок і умінь відбувається шляхом і завдяки здійсненню учнем іншомовної мовленнєвої діяльності. Іншими словами, оволодіння вміннями говоріння, аудіювання, читання та письма відбувається через реалізацію цих видів мовленнєвої діяльності в умовах, що імітують реальні ситуації спілкування.

Відомо, що мовленнєва діяльність здійснюється в формі діалогічного та монологічного мовлення. Досягти високого рівня комунікативної компетенції в німецькій мові без безпосереднього спілкування з носіями мови є надзвичайно складно. Тому перед вчителем стоїть важливе завдання, створити на уроці іноземних мов реальні та уявні ситуації спілкування, використовуючи для цього різні методи роботи. До одних з таких методів відносять рольову гру, яка буде розглядатися у даній роботі.

Проблема формування та розвитку мовленнєвої компетенції засобами рольової гри набула великого значення, про що свідчать праці відомих вітчизняних і зарубіжних науковців таких як: В. Л. Скалкін, Е. І. Пассов, Н. В. Єрухіна, І. В. Абрамова, Л. М. Колкер, Є. С. Устінова, Т. М. Єнашеєва та А. В. Конишева.

Актуальність роботи полягає у недостатній зацікавленості науковців знайти шлях для формування мовленнєвої компетенції учнів, зокрема навичкам діалогічного мовлення. Використання рольових ігор на уроці іноземної мови стимулює учнів до продуктивних видів роботи, що підсилює мотиваційну складову учнів і забезпечує розвиток її мовленнєвої компетенції. Потреба в розв'язанні зазначених пунктів зумовили вибір теми дослідження «Використання рольових ігор для формування німецькомовної компетенції в діалогічному мовленні учнів старшої школи».

Успішність формування компетентності в діалогічному мовленні залежить від кількох факторів, таких як вікові особливості учнів, наявність мотивації до навчання та вивчення іноземної мови, розвиток уваги та інтересу, рівень засвоєння стратегій діалогічного спілкування, а також здатність учнів використовувати попередній мовленнєвий досвід і застосовувати мовні вміння рідною мовою.

Труднощі в опануванні діалогічним мовленням виникають через специфічні особливості цієї форми говоріння, а також завдяки змісту, темі висловлювання, мовному оформленню та умовам спілкування.

Першою складністю для учасників освітнього процесу є те, що діалогічне мовлення поєднує два види мовленнєвої діяльності — аудіювання та говоріння. Другий партнер має не лише зрозуміти репліку першого, а й швидко й адекватно на неї відреагувати, що може призвести до затримки в процесі спілкування. Трудність полягає в необхідності одночасно сприймати інформацію та підготувати відповідь, що може викликати розсіяння уваги та утруднити ведення діалогу на нормальному темпі, особливо при недостатньому володінні мовними засобами.

Іншою перешкодою є непередбачуваність діалогу. Оскільки мовленнєва поведінка кожного учасника спілкування залежить від поведінки іншого, діалог неможливо спланувати заздалегідь. Кожному учаснику потрібно стежити за думкою співрозмовника, що іноді може бути несподіваним і призвести до зміни теми спілкування. (Білан, 2015, с. 75).

Будь який діалог складається з окремих взаємопов'язаних висловлювань – реплік. Її розглядають як основний елемент діалогу, і вона може бути різної довжини — від однієї до кількох фраз. (Гурина, 2012, с. 42). Репліки в діалозі тісно пов'язані між собою за комунікативними функціями, а також за структурою та інтонацією. Сукупність реплік, що має структурну, інтонаційну та семантичну завершеність, називають діалогічною єдністю. Діалогічна єдність є ключовою одиницею у процесі навчання діалогічного мовлення.

Розрізняють такі чотири основні види діалогів:

1. Асоціативна бесіда (діалог-бесіда);
2. Діалог-розв'язання проблеми;
3. Діалог-розпитування;
4. Діалог-з'ясування нерозуміння (Лагута, 2007, с. 204).

У кожній діалогічній єдності можуть по-різному поєднуватися різні типи висловлювань (повідомлення, запитання, відповіді, спонукання, заперечення тощо). В залежності від функціонального зв'язку між репліками виділяються різні види діалогічних єдностей. За провідною комунікативною функцією діалогу розрізняють функціональні типи діалогів: діалог-розпитування, діалог- домовленість, діалог-обмін враженнями/думками, діалог-обговорення/дискусія.

Діалог-розпитування може бути одностороннім або двостороннім: у першому випадку ініціатива запитувати інформацію належить одному з партнерів, у другому – обом. Двосторонній діалог розвиває ініціативність обох учасників, що характерно для природного спілкування.

Діалог-домовленість, який є важливим для учнів з першого року навчання, використовується для обговорення планів і намірів і є доступним для початківців. Після оволодіння цим типом переходять до змішаних діалогів, поєднуючи розпитування з домовленістю.

Діалог-обмін враженнями/думками передбачає вираження особистих думок, надання аргументів, погодження чи спростування точок зору партнера. Цей тип діалогу є двостороннім за ініціативою.

Найскладнішим є діалог-обговорення/дискусія, метою якого є досягнення рішення або переконання співрозмовників у чомусь. Окремим функціональним типом є діалог етикетного характеру,

що має соціальну мету (привітання, прощання, знайомство, подяка тощо), передбачену етикетом мовленнєвої спільноти.

Основними показниками сформованості вміння вести діалог іноземною мовою є такі навички:

1. уміння починати діалог з ініціативною реплікою (повідомленням, запитанням, спонуканням);
2. уміння швидко реагувати на репліку співрозмовника, використовуючи різні комунікативні функції;
3. уміння підтримувати розмову, додаючи власні ініціативні репліки;
4. уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи зацікавленість оцінювальними репліками;
5. уміння створювати діалогічні єдності різних видів;
6. уміння вести діалоги різних функціональних типів на основі навчальних комунікативних ситуацій, відповідно до теми та мовного матеріалу програми;
7. уміння ввічливо перервати розмову або звернутися по допомогу, якщо є труднощі з розумінням або висловленням думки (Баттерворт, 2000, с. 24).

Отже, можна зробити висновок що діалог є основою мовлення. І на уроках іноземної мови, повинні підбиратися такі шляхи роботи, які б відповідали інтересам дітей, бо якщо ж їм буде нецікаво, то які б засоби і прийоми вчитель не використовував, вони не дадуть результату. Повинно створюватися взаємне довір'я між вчителем і учнями для загального розслаблення і це виявиться результатом кращого сприймання. Якщо створити сприятливі умови, то до вивчення іноземної мови спонукатиме не потреба знати її, а задоволення від вивчення.

Існують два основних підходи до навчання діалогічного мовлення. Перший – "зверху-вниз" – передбачає початок з прослуховування зразкового діалогу, після чого учні варіюють його та створюють власні діалоги в подібних ситуаціях. Другий підхід – "знизу-вверх" – починається з освоєння окремих елементів діалогу (реплік), що веде до самостійного створення діалогу на основі запропонованої ситуації, не виключаючи слухання зразкових діалогів.

Ми вважаємо раціональнішим другий підхід. У процесі розвитку мовленнєвих навичок (граматичних, лексичних) учні поступово досягають рівня, на якому вони починають

використовувати понадфразові єдності, зокрема діалогічні єдності. Однак на цьому етапі їхня увага зосереджена переважно на правильному вживанні нових граматичних структур або лексичних одиниць. Коли учні переходять до обміну репліками, вони вже використовують знайомі їм діалогічні єдності. Основним завданням навчання діалогічного мовлення є освоєння нових видів таких єдностей.

Репліки учнів разом із репліками вчителя або диктора формують певний тип діалогічних єдностей. Навчання реплікування можна вважати підготовчим етапом у формуванні навичок діалогічного мовлення. На цьому етапі учні виконують рецептивно-репродуктивні та репродуктивні вправи, орієнтуючись на імітацію, підстановку, відповіді на запитання, запит інформації або її повідомлення за зразком. Важливо поступово збільшувати складність реплік, переходячи від коротких до більш розгорнутих відповідей, складаючи дві-три фрази.

Після того, як учні засвоять реакційні та ініціативні репліки певних діалогічних єдностей, можна переходити до першого етапу формування повноцінних навичок діалогічного мовлення. На цьому етапі використовуються рецептивно-продуктивні вправи з обміну репліками, де учні є активними учасниками спілкування, а вчитель лише надає їм комунікативне завдання, визначаючи ситуації та ролі для кожного учня.

Другим етапом формування навичок діалогічного мовлення є оволодіння мікродіалогами, які виражають основні комунікативні наміри партнерів. Мікродіалоги є основою для розгорнутих діалогів і складаються з пов'язаних діалогічних єдностей. Вони відрізняються від діалогічних єдностей за обсягом і завершеністю. Розгорнутий діалог складається з кількох мікродіалогів. Мета етапу – навчити учнів об'єднувати діалогічні єдності та підтримувати бесіду після початкових реплік.

На цьому етапі використовуються вправи низького рівня з вербальними опорами, де учасниками є учні, що виконують певні ролі. Вони створюють мікродіалоги на основі навчальних ситуацій, запропонованих вчителем.

На третьому етапі учні повинні навчитися вести діалоги різних функціональних типів, відповідно до вимог програми, без спеціальних вербальних опор.

Отже, вміння вести діалог потребує багато знань і практики.

Багато що залежить від вчителя та від бажання учнів вивчити іноземну мову. Для того щоб це зробити вчитель з учнями повинні пройти три етапи, щоб в кінці учень вміло використовував данні навички.

Вивчення іноземної мови для дитини – це процес занурення в новий мовний світ, де важливими факторами ефективності є її сприйняття, емоційна та фізична активність, а також здатність активно долучатися до цього світу. Ключовою вимогою до сучасного уроку іноземної мови є його комунікативна орієнтація, активна участь учнів, динамічність та емоційність. Основне завдання вчителя – організувати навчальний процес таким чином, щоб учні відчували себе залученими до природного спілкування, майже не помічаючи, що вони навчаються. Всі учні мають активно виконувати завдання відповідно до своїх можливостей, оскільки вивчення мови відкриває доступ до різних культур, розширює горизонти та підвищує інтелектуальний рівень.

Одним із основних аспектів педагогічної діяльності є бажання навчати, яке стимулює пошук ефективних форм і методів роботи для забезпечення максимальної активності учнів та розвитку їх розумових здібностей. Це також включає використання цікавих форм роботи, пов'язаних з життям дітей і навколишнім світом, де іноземна мова стає засобом спілкування. Особлива увага приділяється комунікативним іграм, оскільки вони поєднують навчання та тренування мовленнєвих навичок. Створення ігрового простору на уроках німецької мови сприяє розвитку уяви та заміщенню реального світу його ігровим аналогом.

Ігрові технології навчання мають низку особливостей, які вирізняють їх серед інших методів. Гра є звичною та улюбленою діяльністю для людей різного віку, стимулює активність, полегшує подолання труднощів та перешкод. Вона мотивує учнів до ініціативності, творчості та цілеспрямованості, сприяє засвоєнню знань і навичок. Ігри мають багато функцій, впливаючи на учнів різними способами, і здебільшого мають колективний характер, що включає елементи змагання та чітко визначену мету й результат.

Рольова гра — це навчальний прийом, який дозволяє учням вільно говорити в умовах заданих ситуацій, виконуючи роль учасника іншомовного спілкування. Це ситуативно керована форма навчальної діяльності, яка сприяє засвоєнню суспільного досвіду, формуванню і вдосконаленню мовленнєвих навичок у

ситуаціях, максимально наближених до реального спілкування. Протягом процесу учасники освітнього процесу беруть участь у змодельованій ситуації, що вимагає від них прийняття рішення на основі аналізу цієї ситуації. Рольова гра полягає в розподілі ролей між учнями та відтворенні ситуації спілкування відповідно до заданої теми і ролей учасників.

Обов'язковим елементом рольової гри є розв'язання проблемної ситуації, що стимулює природність спілкування. Пошук вирішення проблеми сприяє розвитку критичного мислення учнів. Рольові ігри ґрунтуються на принципах колективної роботи, практичної корисності, змагання, активної участі кожного учня та необмежених можливостей для творчості в межах гри.

Черниш В. (2010, с. 7). до комунікативних умінь, що формуються під час рольових ігор, відносить, зокрема, такі:

- вміння вести підготовлений, емоційно забарвлений діалог;
- вміння спілкуватися один з одним;
- вміння розпочати, підтримувати бесіду/ розмову;
- вміння перервати співрозмовника;
- вміння погодитися/не погодитися із думкою співрозмовника/ співрозмовників;
- вміння ставити уточнюючі запитання;
- здатність до пошуку відповідей на поставлені запитання;
- вибирати мовні та мовленнєві засоби згідно ситуації;
- наводити та обстоювати свою точку зору;
- вміння цілеспрямовано слухати співрозмовника;
- передбачати конфлікт і знаходити шляхи його усунення;
- змінювати тактику своєї поведінки;
- володіти стратегіями спілкування (доцільно використовувати мовленнєві й етикетні форми; знати формули звернення;
- уміти висловлювати подяку, прохання, згоду, незгоду, заперечення тощо).

У методичній літературі виділяють кілька видів рольових ігор: імітаційні, творчі та ігри змагання. Залежно від складності мовленнєвого завдання та тривалості, рольові ігри поділяються на: керовані (контрольовані), напівконтрольовані, вільні (некеровані), епізодичні.

Ариян (2001, с. 57) виділяє такі основні компоненти рольових

ігор: 1) тема, що визначає зміст мовленнєвої взаємодії; 2) ситуація як сукупність конкретних умов мовленнєвого спілкування; 3) сюжет (зміст) – проміжок дійсності, що умовно сприймається у грі; 4) ролі, що розподіляються між учасниками рольових ігор; 5) ігрові дії як засіб реалізації цих ролей; 6) завдання (настанова) розіграти ситуацію, що моделюється з позиції визначеної ролі та рольових взаємовідносин із партнером; 7) реальні стосунки між гравцями; 8) ігрове використання предметів, тобто заміщення реальних речей ігровими, умовними.

З методичної точки зору рольова гра складається із чотирьох етапів (підготовчий (у класі та вдома), пояснення, проведення рольової гри (власне гра), заключний (контроль, аналіз та узагальнення)).

Підготовка до рольової гри складається з кількох етапів. Перший етап включає підготовку вчителя та учнів, що проходить у класі та вдома. Вчитель визначає об'єкти контролю та критерії оцінювання дій учнів, які співпадають з критеріями навчання діалогічного мовлення. Важливою частиною є розробка правил гри та їх пояснення учням. Другий етап, факультативний, включає введення в гру та орієнтацію учасників перед її початком. Третій етап — це безпосереднє проведення гри, яка може відбуватися в парах, групах або колективно, в залежності від цілей і рівня учнів. Четвертий етап — аналіз результатів гри, де учитель з учнями обговорюють помилки, варіанти виправлення та проводять узагальнення. (Білан, 2015, с. 56).

Час, відведений для рольових ігор, спрямований на мовленнєву практику, де активно залучені як учень, що говорить, так і той, хто слухає. Останній має зрозуміти і запам'ятати репліку партнера, оцінити її відповідність ситуації та завданню і правильно на неї відповісти.

Отже, формуванню компетентності діалогічного мовлення сприяють навчальні вміння, зокрема використання електронних засобів навчання, а також організаційні навички, такі як самостійне навчання, планування мовленнєвої діяльності та вибір відповідного змісту для спілкування. Важливими є також вміння спонтанно реагувати на репліки співрозмовника, швидко орієнтуватися в ситуації, вибирати доцільні засоби для передачі змісту і забезпечувати зворотний зв'язок. Рольові ігри уможливають ці вимоги, адже вони сприяють розвитку комунікації, передачі досвіду та здобуттю нових знань, а також

поліпшенню оцінки вчинків, пам'яті, мислення, уяви та емоцій. Окрім методичної цінності, рольові ігри є цікавими як для вчителя, так і для учня.

Ариян, М. А. (2001). Варіанти ситуативних ролей для середньої школи. *Іноземна мова у школі*. 19-20.

Баттерворт, Дж. (2000). Принципи психологічного розвитку. 210.

Білан, О. І. (2015). Мовленнєвий розвиток. Середній дошкільний. 88.

Богущ, В. П. (2002). Ігри на уроках англійської мови в 4 класі. 47 – 49.

Гурина Н. В. (2012). Підсистема вправ для професійно орієнтованого навчання майбутніх учителів вживання англійських інтонацій у мовленні. *Іноземні мови*. №4. 41–50.

Єрмоленко, Л. П. (2002). Комунікативний підхід до навчання англійської мови в середній школі. 159.

Конишева, А. В. (2006). Ігровий метод у навчанні іноземної мови. 192 с.

Лагута Т. (2007). Про діалог як форму прояву мовленнєвої діяльності студента. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 204–207.

Рацюк, А. І. (2009). Теоретико-методологічні засади дослідження процесів розвитку іншомовної дидактики. 165-167.

Харкова, Л. М. (2008). Гра як спосіб освоєння іноземної мови на початковому етапі навчання. 35-37.

Черниш, В. В. (2010). Навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. 72.